

Vajda András

AZ INFORMÁCIÓÁTADÁS SZÓBELI ÉS ÍROTT FORMÁI A NYILVÁNOS TÉRBEN SÁROMBERKÉN*

Jelen tanulmány a sáromberki nyilvános terekről, illetve a nyilvánosság tereiről sajátos összefüggésben, az itt megjelenő írott szövegek kapcsán kíván szólni. A hordozók és a funkciók szintjén lezajlott változásokat időbeli dimenziójukban követi nyomon. A Habermas által *társadalmi nyilvánosság*¹ fogalmával leírt szerkezetéről tehát nem, vagy csak közvetetten szólok az alábbiakban.

Elsősorban a nyilvános térben zajló, íráson alapuló információáramlás (átadás és átvétel), valamint a szóbeliség és írásbeliség viszonyának kérdését taglalom. A témát a következő gondolatok mentén látom kibonthatónak: a) A hatalom hangja a (köz)intézményeken keresztül hogyan jelenik meg az írás révén a helyi nyilvános térben? Mit, mikor, hogyan és milyen kommunikációs csatornák felhasználásával közvetítenek az intézmények és más auktorok a helyi közösség felé? Ennek milyen hatása van az intézmények megítélésére? Hogyan hat mindez a közbeszéd alakulására? b) Hogyan használja ki a nyilvános térben elhelyezhető (fel)íratok adta kommunikációs lehetőségeket az egyének, vagy a lokális közösség? Hogyan, mikor és mit kommunikál az intézmények vagy más, hozzá hasonló személyek csoportja felé? c) E két pólus egybevetése mit mond el az információs tér helyi használatáról, megítéléséről? d) Milyen témák és műfajok jellemzik az egyes korszakokat? Milyen funkciók kapcsolódnak az egyes korszakokban ezekhez a műfajokhoz?

Mindezeket a kérdéseket az írásbeliség és szóbeliség viszonyára figyelve próbálom meg bemutatni, mert meggyőződésem, hogy ez az írás általános (közösségi) megítélését nagyban befolyásolja, illetve modellálja az írással és az írott tartalmakkal szemben kialakított közösségi viszonyulási módozatokat.

1. A vizsgált terep: Sáromberke²

Sáromberke a Maros völgyében, Torda vármegye és Marosszék határában épült ki. A település a 19. század második feléig Torda megyéhez tartozott, az

1876-os megyerendezést követően pedig Maros-Torda vármegye részét képezte. A második világháború után, az egymást sűrűn váltogató, különböző területi-adminisztratív felosztások következtében előbb a Maros régió (1950–1952), aztán a Magyar Autonóm Tartomány (1952–1960), majd az újabb adminisztratív átszervezést követően a Maros Magyar Autonóm Tartomány (1960–1968), az 1968-ban végrehajtott megyésítés óta pedig az akkor létrehozott Maros megyéhez tartozik.

A település a 18. század végéig egy nagyobb birtok részét képezte, s csak utolsó urai, a Telekiek számbeli gyarapodásával vált a 18. században (1759) önálló birtokközponttá.³ A községek rendezéséről szóló 1871. évi XVIII. törvénycikk hatálya lépésétől kezdve egészen 1968-ig községközpont volt, ekkor azonban a hozzá tartozó Erdőszengyelrel együtt a szomszédos Nagyernye községbe olvasztották.

A település műúton és vasúton egyaránt jól megközelíthető, sok szempontból közlekedési csomópontnak tekinthető. A Marosvásárhely Szászréggel összekötő, Észak–Dél irányban haladó 15-ös országút két kilométer hosszúságban szeli át. Ebből a falu északi felében, a Felszeg elején nyugati irányba ágazik le a 153B megyei út, mely az előbbi a Mezőséget átszelő Szászrégent Kolozsárral összekötő 16-os országúttal köti össze, a Teleki kastélyt elhagyva pedig jobbra az Erdőszengyel fele vezető 18-as községi út tér le. Az 1886-ban megépült, Dédát Székelykocsárdal összekötő 405-ös vasútvonal szintén érinti a települést, és ez a közelben lévő városokkal és a külvilággal történő kapcsolattartást lényegesen megkönnyíti, a kapcsolat(ok) minőségét befolyásolja.

Státusát tekintve a település a romániai településrendszeren belül a legalsó szinten található falvak sorába tartozik, melyek nem rendelkeznek önálló jogi személyiséggel. Népesség szempontjából a közepes méretű falvak közé sorolható, morfológiai szempontból (forma, a belterület szerkezete, textúra) pedig elágazó, alaprajzát tekintve lineáris, utcára szervezett, szalagtelkes településnek mondható: a gazdaságok

* A tanulmány véglegesítésekor az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesültem.

¹ HABERMAS, Jürgen 1999.

² A település történetéről részletesen lásd SZABÓ Miklós 1944, 5–64.

³ SZABÓ Miklós 1994, 7

szorosan egymás mellett sorakoznak a települést Észak–Dél irányban átszelő országút két oldalán (*l. a térképeket*).

A lakosság foglalkozási szerkezetét alapul vevő funkcionális osztályozás⁴ alapján vegyes (vagy komplex) funkciójú településnek nevezhető: az 1960-as évektől az ingázó szakmunkások, valamint a szolgáltatóiparban dolgozók száma fokozatosan emelkedett az agrárszektorban dolgozókéval szemben. A települést a múltban zömében magyarok lakták, és ezt a hangsúlyosan magyar jellegét mind a mai napig megőrizte.⁵

2. Sáromberke (információs) központjai

„Az utcák a város legélénkebb és legváltozatosabb közterei. Egyszerre jelentenek átmenetet és állandóságot, személyességet és személytelenséget, tömeget és magányt, komolyságot és felszabadultságot, idegenséget és intimitást. Az utca (és a köztér általában) az, ahol az ember megmutatja önmagát [...]. Az utcán szembesülünk az eltérő véleményekkel, a különböző értékekkel, mások tárgyaival és személyével. [...] Az utcán elhelyezett vagy oda kerülő tárgyak mind jelzik és alakítják az embereknek az utcához való viszonyát.”⁶ És ezek a kijelentések a falu határán belül is érvényesek maradnak.

Sáromberkének nincs klasszikus értelemben vett főtere vagy vásártere – bár az 1990-es évek második felétől heti rendszerességgel működik vegyes piac a település egyik mellékutcájában – és arról sincs tudomásunk, hogy valaha lett volna ilyen. Mózes András⁷ a helységről írt, kéziratban maradt monográfiájában próbálja bizonyítani egyfajta vásáros tér meglétét. Azzal érvel, hogy a tény, hogy a település központjában a házak az úttól szokatlanul távol sorakoznak, azzal magyarázható, hogy ez a viszonylag széles, szabad terület piactérként szolgált.⁸ Valójában bizonyítható, hogy a ma észlelhető térszerkezet a 20. század második felében alakult ki, felsőbb rendelet hatására. Tehát az, amit itt a továbbiakban *közterek* alatt értek, az valójában a település textúráján található azon anomáliák, gócpontok, amelyek esetében nem is annyira a morfológiai, mint inkább a funk-

cióbeli sajátosságok bírnak (köz)térszervező erővel.⁹ Azokról a „csomópontokról”, elágazásokról, kereszteződésekről és iránypontként működő épületekről (építményekről) van szó, amelyek amellelt, hogy a település életének fókuszai, az identifikációban játszanak szerepet. Éppen ezért az alábbiakban azt tekintem át, hogy hol jelennek meg Sáromberkén a közügekkel kapcsolatos, a közösség érdeklődésére is igényt tartó információk (hírek, értesítések), ezek mennyiben változtatják ezeket a helyeket információs központokká, és ez mennyire tapintható ki a helyi mentalitásban?

A közintézmények közvetlen környezete bizonyos értelemben közteret is jelent, abban az értelemben, hogy a zárt helyekkel (magánterületekkel) szemben ezek mindenki számára egyformán hozzáférhetőek.¹⁰ Az épületek falán, ablakában közérdekű információk vannak elhelyezve. Ez még hangsúlyosabb, ha a közintézmények egymás mellé tömörülnek a településen belül, ahogy ez Sáromberke esetében is megfigyelhető.

Ilyen értelemben a település legfontosabb köztere, központja a helységet Észak–Dél irányban átszelő 15-ös országút (Főút), a településről nyugati irányba, a legelők, illetve a Maros felé kivezető Súlymos utca, valamint a Főúttól Kelet fele, a Telep irányába haladó utca kereszteződésénél kialakult terület. A három út találkozásából kialakult útkereszteződés közvetlen környékén található az 1956-ban épült helyi művelődési ház, a postahivatal, a telefonközpont, az 1971–1973 között megépült általános iskola, az 1912-ben épült óvoda¹¹, a Hangya szövetkezet épülete – melyben a szövetkezet jogutódja vegyesboltot és italozót üzemeltet –, a tejbegyűjtő központ és a tűzoltó raktár. Ezek mind közérdekű intézmények és gazdasági egységek épületei. Ezen a téren állt az egykori községháza. Szintén ezen a téren található a falu hirdetőtáblája, a művelődési ház előtt. Erre függesztik ki azokat a közleményeket, amelyek a faluközösséget érintik, róla vagy hozzá szólnak. A különböző kulturális és szórakoztató rendezvényekre, parlamenti és helyhatósági választásokra készült plakátokat szintén itt helyezik el. Korábban a művelődési házban működött a mozi is, az egyes filmek rek-

⁴ A funkcionális osztályozás szerint a településen domináns gazdasági tevékenység (azaz a foglalkoztatottak több mint fele) határozza meg a funkciót (BEREKMÉRI Mária 2006, 59.).

⁵ A népesség nemzeti összetételéről szóló hivatalos adatok azt mutatják, hogy a 18. századtól kimutathatóan voltak mind a jobbagyok, mind a zsellérek között románok is, de ezek száma elenyésző. Annál nagyobb a településen a roma közösség számaránya, de mivel ezek a népszámlálások alkalmával magukat magyar nemzetiségűnek vallják, számukat nehéz meghatározni. Becslésem szerint, melyet a református egyházközség családkönyveire alapozok, számuk körülbelül 500 főre tehető a 1648

fős összlakosságból (2002-es adat).

⁶ KOMJÁTHY Zsuzsa – SZÁNTÓ Diána 2007, 202–203.

⁷ A négy kötetből álló kézirat a Sáromberki Református Egyház levéltárában található, könyvtári száma: 466, 467, 468, 469.

⁸ MÓZES András é. n., II, 9.

⁹ Benedek József kolozsvári professzor is arra hívja fel a figyelmet, hogy a hangsúly „nem a téren, mint entitáson áll, hanem a térszervező folyamatokon, illetve a térnek a társadalmi folyamatokban betöltött szerepén”. BENEDEK József 2000, 3.

¹⁰ Vö. HABERMAS, Jürgen 1999, 51–52.

¹¹ Az épület eredetileg az első állami iskolának adott otthont.

lámplakátja szintén itt került kifüggesztésre. Mára azonban ez a típusú plakát teljesen eltűnt a közösség nyilvános tereiből.

Az egykori Hangya szövetkezet épületében működött 1989 előtt a helység egyetlen italmérő egysége,¹² a *Bodega*. Az épület elülső részében pedig élelmiszerbolt működött. Ezek a helységek szinte a mai napig hasonló funkciókat látnak el. A fordított L alakú épület elülső, a főútra néző részében vegyesbolt található. Előtte áll a településen működő két nyilvános telefonfülke egyike. Az üzlet hatalmas üveglablak pedig alternatív hirdetőablaként működik, sok esetben a hivatalosnál jóval hatékonyabban is. A hatalmas ablak belső falára ragasztott hirdetések ugyanis védve vannak mind az idő viszontagságaitól, mind az ártó kezek elől.

A posta szintén ezen a téren található. Bár az utóbbi évtizedekben levél- és hírlapforgalma jelentősen megcsappant, a különböző számlák kifizetése, állami segélyek és egyéb juttatások készpénzben történő felvétele, kiosztása ma is itt zajlik. Mivel az intézmény rendelkezésére álló helység kicsi és a személyzet is minimális, a pénzforgalom szempontjából kiemelkedő napokon sorok alakulnak ki az intézmény előtt. Így a posta a sorbanállás intézménye révén a nyilvános térben zajló okoskodás fontos színtere. Ugyanakkor az épületben számos útbaigazító felirat, plakát látható, melyek funkciója a hirdetőablakon álló szövegekével azonos: normatív és kommunikatív funkciót tölt be.

A tér legnagyobb és bizonyos értelemben központi helyet elfoglaló épülete az Ady Endre nevet viselő közművelődési ház, mely felépülése óta – méreteinek és az előtte található bekerített területnek köszönhetően is – a terület legfontosabb térszervező elemévé vált. A kulturális rendezvények mellett itt zajlanak a közösségi életszervezést szolgáló falugyűlések (pl. juh- és csordapásztor választása), 1989-től kezdve pedig a politikai pártok gyűlései és a helyhatósági választások kampánygyűlései szintén itt zajlanak, ahogy a választás rítusai is. Emellett az épület adott otthont a helyi, közel 10 000 kötetet számláló közkönyvtárnak is, melynek egy része 1989 után a községközpont könyvtárába került, kisebb részét a helyi általános iskola könyvtárába olvasztották. A kommunizmus időszakában a mozi szintén itt működött.

Az említett tér információs központként történő működését/használatát az is elősegíti, hogy a térbe torkolló Súlymos utca vezet a közösség legelőjére, tavasztól őszig eddig a pontig hajtják ki reggelente,

és ezen a helyen várják este a falu állattartó gazdái a csordát. A tejbegyűjtés szintén itt, a Súlymos utca torkolatában zajlik. Ez a két legfontosabb, a nyilvánosságban zajló esemény az állattartó ember életében, amikor lehetőség adódik a nyilvános térben zajló okoskodásba¹³ bekapcsolódni. A közös problémák és a „faludolgainak” megbeszélésére, kibeszélésére itt és ekkor kerül sor. És bár a sáromberki társadalmon belül a gazdálkodók térvesztése egyre erőteljesebb, továbbra is itt található az információcsere egyik legfontosabb központja.

Ugyanakkor a Szászrégen–Marosvásárhely útvonalon közlekedő buszjárat egyik megállóhelye szintén ezen a téren található. A Marosvásárhelyre ingázók jelentős része itt gyülekezik a reggeli órákban, az autóbuszra várás pedig a sorban állás intézményéhez hasonlóan működik: az információcsere, a közösség ügyeinek és személyes problémák megbeszélésének fontos alkalma.

A település másik központja mintegy 500 méterre északra található, szintén a főút mentén. Itt áll a település református temploma, jobb oldalán a paplak, balján az 1998-ban épült gyülekezeti ház és a község 1828-ban épült első iskolája, ez utóbbi ma néprajzi-helytörténeti gyűjteménynek ad otthont, múzeumként működik. Az út két oldalán buszállomás található. Az E.ON gázszolgáltató vállalat regionális székhelye a templommal átellenben, a buszállomás szomszédságában található. A felekezeti iskola déli felében található az Ella nevű üzlet, melynek kirakata hirdetőfelületként is funkcionál. Ez azt jelenti, hogy a boltban kapható különböző termékek reklámplakátjai mellett azok a közérdekű információk (plakátok, értesítések) is megjelennek, amelyek a hirdetőablakán vagy az egykori Hangya szövetkezet üzletének kirakatában.

A 20. század első feléig még ez a „tér” volt a közéleti eseményeknek is a legfontosabb színtere. Az egyházi jegyzőkönyvek tanúsága szerint gyakran előfordult, hogy az egyházi gyűlés falugyűléssé alakult át.¹⁴ 1940-ben ezen a templom előtti téren került sor a magyar zászló felszentelésére, és egészen 1944-ig március 15-e megünneplésre. 1989 óta erre a református templom falai között kerül sor. Az I. és II. világháború hősi halottaira való megemlékezésre szintén itt kerül sor, és itt, a templom belsejében helyeztek el egy-egy emléktáblát a két világháború áldozatai emlékére.

Az országút és a marossárpataki letérő, valamint a vele szemközt a vasútállomáshoz vezető út által lét-

¹² Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy néhány háznál ekkor is foglalkoztak illegális italméréssel. Ezeket az italkészítő és italmérő egységeket a helyiek külön névvel különböztették meg (és – bár időközben megszűntek – emléküik él a közösségben, nevüket most

is könnyen felidézük), így például Fehér ló, Bakancs stb.

¹³ HABERMAS, Jürgen 1999, 189.

¹⁴ Az adatra Orbán János művészettörténész hívta fel a figyelmet.

rehozott útkereszteződés szintén említést érdemel. Tözsomszedságában, tőle északra található a Teleki-kastély, melyben a 20. század közepétől iskola működik. Később a fogászati és az orvosi rendelő is itt kapott helyet. Az állatorvosi rendelő pedig a kastélyal szemközt található. Az 1990-es évek első feléig az ingázó munkások és diákok nagy számának köszönhetően ez volt a település egyik legforgalmasabb szakasza, aminek köszönhetően a falu életére vonatkozó hírek jelentős része, főleg a kulturális és szórakoztató programok plakátja máig itt is kihelyezésre kerül.

A tagosítás és téeszítés időszakában a településen több helyen propagandacélokat szolgáló, deszkából ácsolt és pirosra festett hirdetőtáblákat helyeztek el. Több helyen a fehérre meszelt deszkakerítésekre helyeztek el a közösséget érintő rendeleteket, kiáltványokat, propagandaanyagokat. A kollektív gazdaság megalakulását követően (1961) a település északi felében létrehozott mezőgazdasági termelőszövetkezet udvarán, az intézmény irodája előtt nagyobb teret alakítottak ki. A teret fehérre meszelt cölöpkerítés és díszbokrok határolták, nyugati szegletében pedig hirdetőtáblát állítottak fel.

Az egyes intézmények székhelyein faliújságot működtek. Így például a helyi iskola tanári szobájában, a művelődési ház előterében, a téesz irodája előtti téren álló hirdetőtáblán. A hirdetőtáblák, valamint a faliújságok információkkal való ellátása a helyi közintézmények személyzetének, illetve a helyi tanerőknek volt a feladata.

Az 1980-as évekre nemcsak a primér szektorban alkalmazott technológia avult el és esett vissza a termelés, hanem a pártállam önmegjelenítésért felelős szerveinek helyi képviselői között is a lelkesedés hanyatlásának lehetünk tanúi. A helyi társadalom a rejtett ellenállás, a „meglátjuk, mi lesz” álláspontjára helyezkedve próbálja átvészelni ezt a demodernizáció által fémjelzett időszakot. A figyelmenek ez a lankadása azt eredményezte, hogy a nyilvános terekben megjelenő információ mennyiségére is kihatott: az 1950–60-as években létesített hirdetőtáblák jelentős része megszűnt, de azok is, amelyek megmaradtak (a művelődési ház előtt álló, valamint a téesz udvarán lévő) egyre kevésbé töltötték be a pártot és a szocializmust megjelenítő funkciót. A faliújságok pedig teljes egészében eltűntek a helyi köztérből és közintézményekből.

Bár a köz hírek kommunikálásának szempontjából nem bír olyan jelentőséggel, mint az előbb bemuta-

tott terek, mégis fontos megemlíteni, hogy 1989 óta a településen belül még nyolc további kereskedelmi egység (4 italbolt és 4 üzlet) található, melyek kirakataiban – főleg a választások kampányidőszakában – szintén megjelennek a közösség felé intézett üzeneteket tartalmazó plakátok, feliratok. E nyolc kereskedelmi egység közül kettő mégis több figyelmet érdemel. Az egyik a falu déli részében, a vasút és az országút találkozásától néhány méternyire a főút mentén található vegyesbolt (illetve italozó), mely az *Alszezen* lakók találkozóhelye. A másik a főúttól Keletre, a vele párhuzamos utcában található kereskedelmi egység. Ez a *telepi* cigány közösség törzshelye, ők itt szereznek tudomást a falu híreiről. 1989 óta helyhatósági választások idején a helyi politikai elit tagjai itt fejtik ki a cigány közösséget megcélzó kampánytevékenységük (korteskedés) egy részét.

A leírásból két nagyobb, sűrűbben használt nyilvános tér (terület) megléte látszik kirajzolódni a településen belül, melyek között valamelyes funkciómegoszlás is tapasztalható. Ilyen értelemben a közművelődési ház körül szerveződő tér profán eseményeknek helyet adó terület. Politikai és közéleti viták, események színtere, informatív funkciókat tölt be. A másik, a református templom köré szerveződő köztér ezzel szemben szakrális, kommemoratív funkciókkal rendelkezik. Az előbbi a kommunikatív, az utóbbi pedig a kulturális emlékezet tere.

3. Közintézmények és közintézményesülés

A 20. század előtti időszak helyi intézményeinek működéséről, hatékonyságáról, a nyilvános térben való megjelenésükről, a reprezentáció formáiról viszonylag keveset tudunk. A település lakói a múltban – jobbágyfalun lévén – „a mindenkori földbirtokos által korlátozott jogkörrel bíró faluközösségben éltek – úgy tűnik – íratlan szokásjogi szabályok szerint”.¹⁵ A faluközösség által választott falusbíró intézménye bizonyíthatóan létezett,¹⁶ de ez elsősorban a „földesúri és az állami hatalom érdekerületén mozgott, azt szolgálta ki”. A település életére vonatkozó 17–18. századi dokumentumokból is az derül ki, hogy azokban az ügyekben, amelyekben a szabad településeken a falutörvények normatív szabályozásai, Sáromberkén – a többi jobbágyfaluhhoz hasonlóan – a szokásjog, vagy még inkább a földesúr akarata érvényesült. Ezeknek a parasztok között felmerülő ügyeknek a megoldása a „bíró székin”, vagy, ha va-

¹⁵ SZABÓ Miklós 1994, 39. Egyed Ákos szerint ilyen esetben *patrimoniális birtokjog* érvényesül. A fogalom Eric Wolf-tól származik, szerinte patrimoniális birtokjog ott érvényesül, ahol „a földhasználók fölötti ellenőrzés azoknak az uraknak a kezében van, akik rokonsági vagy leszármazási csoportok tagjaiként

öröklük a birtokjogot, és ahol evvel a kontrollal az a jog jár, hogy fizetséget kapnak annak fejében, hogy azok a földet használják.” EGYED Ákos 1981, 14.

¹⁶ A falusbíró hatáskörének, valamint e hatáskör alakulásának történetére vonatkozóan lásd SZABÓ Miklós 1994, 39–41.

lamelyik fél elégedetlenkedett az udvarban, az „úr székin” került sor. Egyáltalán, ezeken a fórumokon zajlott az egész törvénykezés és igazságszolgáltatás.¹⁷ A közösségi életet, a földesúr és a jobbágyok kölcsönös jogait és kötelezettségeit szabályozó normatív rendeletek (urbáriumok) és egyéb, a közösséget érintő információk kommunikálása szóban történt, még akkor is, ha ezeket a rendeleteket a földesúr írásba is adta. Bizonyos értelemben azonban a fent említett két intézménynek otthont adó helyek, a bíró háza, valamint az uradalom a nyilvánosság színtereinek is számítottak. Sőt, az uradalom ezt a funkcióját a későbbiekben is megőrizte: a két világháború közötti időszakban itt került sor a gazdanapi ünnepségekre, 1941-ben pedig itt került sor a sáromberki dalárda zászlószentelésére.

A jobbágyfelszabadítást követő évtizedekben, a kiegyezés után épült ki Erdély-szerte a széleskörű polgári közigazgatás, melynek során a falusbíró intézménye fokozatosan megerősödött és az állami közigazgatás legalsó szintjévé alakult át.¹⁸ Feladatkörüket pedig az 1871. évi XVIII. törvénycikk szabályozta. Eszerint a közösség által választott bíró, a jegyző, a pénztárnok, valamint a közgyám a települések közvetlen és első fokú végrehajtó szerveivé váltak az önkormányzati és az állami közigazgatásnak egyaránt. Felügyeletüket a vármegyei törvényhatóság látta el.¹⁹ Itt kell azt is megemlíteni, hogy a településen körjegyzőség soha nem működött. Ez a szomszédos településen, Marossárpatakon székelt.²⁰ A polgári házasságkötések és az ezekhez kapcsolódó nyilvános rítusok egy része, mint a házasulandók nevének 21 napra történő kifüggesztése a „Cimbalomra” (hirdető táblára),²¹ a falutól távol, idegen térben zajlottak.

Ugyanakkor jellemző erre az időszakra, hogy a világi és egyházi intézmények nem válnak el élesen egymástól. Számos esetben a helyi földesúr által kibocsátott normatív rendeletek a templomban, a szószékről kerülnek exkommunikálásra, és fordítva: a 19. században több presbiteri jegyzőkönyv is arról árulkodik, hogy a falugyűlés presbiteri gyűléssé alakul át. A két szerkezetnek ez a szoros kapcsolata két okból is eredeztethető. Egyrészt a 20. század elejéig a település a református felekezethez tartozók alkotják az abszolút többséget és a helyi vezetők is az ő köreikből kerültek ki, és másrészt, ami talán még en-

nél is fontosabb, a helyi földesúr szintén a református felekezet tagja, a református egyház és a lelképásztor hűségese támogatója volt,²² és mint ilyen, az egyházat és vezetőit ellenőrzés alatt tartotta.

A két világháború zavaros időszakában számos ponton megnyirbálódott a falubíró intézményének és az éppen csak megerősödött önkormányzati rendszer jogköre. Az első világháború végén (1919) a román csapatok bevonulásuk után sajtócenzúrát, kijárási tilalmat vezettek be, illetve betiltották a politikai és társadalmi szervezetek működését.²³ A román hatalom a helyi vezetőket ugyan rendre leváltotta, magát a helyi intézményrendszert, strukturát megőrizte. Sáromberkén 1918 után a falu élére Szöcs Pétert nevezték ki, aki ekkor már magát román nemzetiségűnek vallotta és nevét Suciu Petru-ra változtatta. Ő volt 1940-ig a falu bírójá. A helyi jegyző azonban továbbra is magyar nemzetiségű személy maradt.²⁴ A bécsi döntést követően a visszacsatolt területeken hosszabb-rövidebb ideig katonai közigazgatás működött.²⁵ Hogy ez Sáromberke esetében sem alakult másként, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1940-es években készült fényképeken a civil elöljáróságok mellett katonaruhás alakok is folyamatosan szerepelnek. A II. világháborút követően, a front elvonulása után érkező orosz, majd az azt követő román vezetés hatályon kívül helyezte a már meglévő közigazgatási rendszert. Vezetőit leváltotta, helyükre újakat nevezett ki. Ezeknek az intézkedéseknek a mechanizmusát jól szemlélteti az alábbi önéletrajzrészlet szövege is: „*okt[óber] 3-án az oroszok megbíztak a község vezetésével, tiltakoztam, de azt mondta az orosz őrnagy, ő volt a helyőrségi parancsnok, hogy a község magyar és te leszel a bíró, egy piros karszalagot kaptam arra ráírták oroszul és magyarul, hogy bíró. Igaz, hogy csak négy hétig voltam, de az nekem elég volt, mert majdnem elhurcoltak volna az antonescanusok, ha a csendőr parancsnok nem ismert volna. Úgy történt, hogy egy inspektornak adta ki magát, jött Gernyeszegről és kereste a bírót, egy bácsi, Tirnován M oda hozta a bolthoz, mert már oda mentünk lakni. A feleségem volt otthon, én takarítottam el a hullákat, beleket éppen a mi kertünkbe[n]. Követelte a feleségemtől, hogy kerítsen neki fogatot, hogy vigyék M[aros]-vásárhelyre. A feleségem Szabó Miklós bácsihoz küldte, hogy neki van lova, de a ló meg volt sebe-*

¹⁷ SZABÓ Miklós 1994, 40.

¹⁸ I. m. 41.

¹⁹ KAMPIS János 1909, EGYED Ákos 1981, 260.

²⁰ MÓZES András é. n., II, 3.

²¹ „*Másnap, azaz vasárnap reggel a násznapom szokás szerint elment református vallásunk lelki pásztorához, aki akkor Zoltáni Imre volt, és bejelentette, hogy Berekméri István az Andrásé 22 éves legényjegybe lépett Szöcs Márci 17 éves leánnyal, kinek a szokásos háromszori hirdetését a tiszteletes úr hirdesse ki, három vasárnapon, mert*

a jegyespárok átmentek Sárpatakra, hogy az anyakönyvi hivatalnál is jelentsék be, hogy ők házasságot kötnek, és a Cimbalomba 21 napig lesznek kitéve.” (BEREKMÉRI István Andrásé 2008, 22.)

²² A Teleki család templomépítő és egyháztámogató tevékenységéről lásd SZABÓ Miklós 1994, 43–46, ORBÁN János 2004.

²³ BÁRDI Nándor 2008, 32.

²⁴ Berekméri Mária (1931) és Vajda András (1944) szóbeli közlése alapján.

²⁵ FILEP Tamás Gáspár 2008, 156.

*sülve, az öreg megtagadta és kikergette az udvarról egy nagy kétkezü kalapáccsal. A nagy lármára kiszaladok, már kinn voltak az utcán (egy orosz százados látta a jelenetet), azt mondja nekem, hogy te vagy a bíró, hogy lehet Romániában magyar bíró, én azt mondtam, hogy én nem akartam, de az orosz parancsnok reám parancsolt, hogy én kell hogy legyek, mert a község lakossága magyar. A feleséged összejártszott ezzel a vén tolvajjal és ide küldött, hogy üssön agyon, ezzel vádolta a feleséget, rólam pedig, hogy nem ismerem el Romániát csak Rusiát, és átkísértetett Sárpatakra a csendőrségre mind a hármunkat.*²⁶

1945. március 8. után, amikor az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatást megszüntették, e területekre is visszaköltözött a román közigazgatás. Ez sáromberki vonatkozásban nem hozott különösebb változásokat, hiszen az adminisztratív vezetés jelenős része a helyiek közül került ki, és ez így is maradt egészen az 1968-ig, amikor a települést a hozzá tartozó Erdőszengyellel együtt a szomszédos Nagyernye község bekebelezte be.

Miután a kommunisták magukhoz ragadták a hatalmat, néptanácsrendszert vezettek be (1949), ezzel a helyi közigazgatást is ellenőrzésük alá vonva. „Az országos és helyi vezető elit tagjai – írja a korszakról Gagy József – ezután kettős minőségben tevékenykednek: párttagokként és az országos vagy helyi, gazdasági vagy más jellegű állami javak adminisztrátoraiként.”²⁷ Az így kialakított egypártrendszeres (pártállami), erősen centralizált államigazgatás ebben az időszakban a helyi közigazgatási és oktatási intézményekre – és ezen keresztül a közösségre – egyre nagyobb nyomást gyakorolt. A hatalom a helyi adminisztráció, valamint az iskolák alkalmazottaira kényszerítette rá a társas gazdaságok és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásának lebonyolítását.²⁸ Minden más feladatot ennek a célnak kellett alárendelni.²⁹ Ugyanakkor a RMP emberei nemcsak az előljárók és az iskolaigazgatók cseréjénél, valamint az agitációs gyűléseken asszisztáltak, hanem szinte minden közösségi (közérdekű) eseményen, így biztosítva a helyi nyilvánosság felett a teljes pártellenőrzést.³⁰

A megyésítés néven közismert, 1968-ban végrehajtott széleskörű területi-közigazgatási átalakítás következtében³¹ Sáromberkét a hozzá tartozó Erdőszen-

gyellel együtt Ernye községbe sorolták be, Nagyernye községközponttal. Az 1989-es változásokat követően ugyan voltak próbálkozások a község státus visszaszerzése érdekében, de ezek sorra kudarcba fulladtak. A néptanács intézményének felszámolását követően a település és a hatalom közötti kommunikáció, kapcsolattartás leszálló ága – azaz, amikor az intézmény lép kapcsolatba, üzen a közösség felé – elsősorban nyilvános tereiben található hirdetőtáblák segítségével, valamint a hirdetés (*kikürtölés*) és a falugyűlés rítusain keresztül valósul meg. Ezek a gyűlések rendszerint a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet elnöke, a falufelölős és a néptanácselnök, 1989 után a református lelkész és a helyi RMDSZ-elnök vezetésével zajlottak.

A postahivatal alapításától (19. század vége) a 20. század elejéig terjedő időszakban 27 településnek volt ez a postahivatala. A vasúton érkezett szállítmányokat lovas postakocsin szállították tovább három irányba: 1) Nagyernye–Ikland–Székelykál–Székes, 2) Sárpatak–Póka és 3) Erdőszengyel–Erdőcsinád irányába. Az 1930-as évektől a postán a távíró mellett telefon is működött.³² A 20. század során a postahivatal több alkalommal is a falu más-más pontjára költözött, az épület, amelyben jelenleg a telefonközponttal együtt működik, a 20. század első felében községháza volt.

A vasútvonal megépülését követően, 1886-ban a településen vasútállomás létesült három kitérővel és állomásépülettel, mely állomásfőnöki lakásból, forgalmi irodából és váróteremből áll. Az állomástól mintegy 200 m távolságra északi és déli irányban egy-egy bakterház épült. Az első kitérő mellett rakpart és raktárhelyiség is létesült. 1944 után megépült a negyedik kitérő szárny is, mely az ekkor létesült mezőgazdasági gabonagyűjtő központhoz (Baza) vezet.³³ A vasút emellett további ipari létesítményeket is maga köré vonzott: a vasútállomás közvetlen szomszédságában telepedett meg a dohányraktár, a gázkitermelő vállalat (Romgáz) lerakata és a szövetkezet által működtetett építkezési anyagokat előállító telep is.

A vidék cukorrépa-termelésének növekedését követően a vasútállomás szomszédságában irodával és mérleggel felszerelt átadó-átvevő központ létesült,³⁴ ide szállították a cukorrépa nemcsak a településtől és a szomszédos falvakból, de a mezőség távolabb eső

²⁶ Részlet Köblös Domokos (sz. 1909) önéletrajzából.

²⁷ GAGYI József 2009, 85.

²⁸ Sáromberkén két társas gazdaság is alakult, az egyik valamikor 1952 után Petőfi néven, a másik pedig 1957-ben Bolyai Farkas néven, a két társulatot 1958 őszén összevonták. Termelőszövetkezet pedig 1961-ben alakult.

²⁹ Pl.: „Nyelvtanórákon olyan példákat kell venni, amelyek egy-egy gondolatmenetben a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségét mutatják be...”, „Az órák anyagát a tanerők politizálják és azt a szocializmus építésével, közelebről a szovjet–román ba-

rásági hónappal kapcsolják össze.” (Idézi BEREKMÉRI István 1994, 148–149.)

³⁰ BEREKMÉRI István 1994, 149.

³¹ A romániai területi-közigazgatási változásokról, okairól és következményeiről történetéről lásd SÁGEATÁ, Dănuț Radu 2008.

³² MÓZES András é. n., II, 7.

³³ I. m. 5–6.

³⁴ Ezzel egy időben egy második mérlegház és rakodóudvar is épült a Marossárpatok fele vezető út bal oldalán.

településeiről is. Az átvevő központ az 1990-es évek közepéig teljes kapacitással működött, a marosvásárhelyi cukorgyár felszámolását követően forgalma visszaesett, az utóbbi években a cukorrépatermelés megszűnt, az átvevő központot pedig felszámolták.

A földgáz kitermelése a környéken az 1950-es években kezdődött meg. A sáromberki határ gazdag lelőhelynek bizonyult, ami nemcsak abban nyilvánul meg, hogy a vidéken itt található a legtöbb gázkút, hanem abban is, hogy a gázkitermelő és -elosztó vállalat a településen regionális lerakatot, irodát, sőt szolgálati lakást is létesített. A földgáznak a háztartásokba való bevezetése (1994) után pedig a szolgáltató (Distrigaz, majd E.ON Gaz) a vidéket ellátó regionális irodát létesített.

Az 1910–1920-as években csak a szomszédos településen, Gernyeszegen volt körorvos és gyógyszer-tár, valamint szülõotthon is működött. Sáromberkén orvosi és fogorvosi rendelő csak a második világháború után létesült, gyógyszer-tár pedig csak az 1990-es évek közepétől működik a településen. Állatorvosi rendelő és körzeti állatorvos a településen szintén az 1940-es évektől működik.

4. A profán terek íráshasználata

4.1. Közintézmények, kereskedelmi egységek, névtáblák

A településen található három oktatási intézményt (óvoda, általános iskola és mezőgazdasági szaklíceum) 2010-ben Sáromberki Iskolaközpont néven egy intézménybe vonták össze,³⁵ az intézményhez tartozó egységek homlokzatán a névtáblákat azonban még nem helyezték el, pedig ezt törvény írja elő. Az egyes intézmények névtáblái iránti közömbösség a helyi hatalom részéről azonban nem ennyire új keletű. Az óvoda épületén soha nem volt névtábla elhelyezve, az általános iskola faláról pedig az 1990-es évek elején tűnt el, amit csak az igazgató kérdőre vonását követően helyettesítettek. A művelődési ház névtáblája az 1980-as évek végére az olvashatatlanságig megfakult, ennek ellenére csak a 2000-es évek elején cserélték le.³⁶ A névtábla hiányzik a református templom mellett található lelkészi hivatalról is. A telefonközpont épületén szintén nincs névtábla, igaz, a központ automatizálása óta ügyfélszolgálat sincs. A tűzoltó raktáron még az 1960-as évek végén elhelyezett név-

tábla látható, az egykori fogyasztási szövetkezet egyik épületének falán pedig még az 1990-es évek végén is ott volt az egykori megrongálódott névtábla (*Bodega, Magazin alimentar*), amikor az épületben már évek óta magáncég működtetett italozót. Az 1989 után alakult és ma is működő hús kiskereskedés közül tizenegynek szintén nincs cégtáblája.

A nyelvhasználat szempontjából az 1989-es fordulat szintén nem hozott jelentősebb változást. Bár a román törvények megengedik/előírják a kétnyelvű névtáblák használatát, a kétnyelvűség helyi szinten csak a vasútállomás és a művelődési ház esetében érvényesül. A többi esetben a névtáblákon csak román nyelven van az intézmény vagy kereskedelmi egység neve feltüntetve.

Minden jel arra utal, hogy a település lakói számára nem okoz gondot az intézmények vagy a kereskedelmi egységek névtábláinak hiánya, hiányossága. Ezeknek nincs identifikációs jelentőségük, eligazító funkciójuk. A közösség ezek nélkül is eligazodik az adott intézmény vagy kereskedelmi egység világában, tudja, hol található, milyen szolgáltatásokat nyújt, milyen program szerint működik. Az egyes programváltozásokról, az új szolgáltatások megjelenéséről, mások eltűnéséről pedig a mindennapi beszélgetések során értesül. A kereskedelmi egységek megnevezésére a mindennapi beszédben a hivatalosan bejegyzett megnevezés ellenében az őket működtető tulajdonos nevét használják.

4.2. A kommunikált tartalom és a médiumok

A 19. század utolsó évtizedétől a nyilvános térben hagyományosan megjelenő tartalmak mellett új elemként jelentkezett a fogyasztási és hitelszövetkezetek, valamint gazdakörök szervezésének fontosságát hangsúlyozó felhívás, melynek hatása a 20. század első évtizedeinek közbeszédére is kihatott.³⁷ Ennek nyomán több meggyőző, népszerűsítő előadásra,³⁸ alakuló, újjáalakuló és tisztújító gyűlésre került sor. Emellett az évente szervezett gazdanapok ünnepi rítusain keresztül nyílt alkalom a nyilvános térben való önreprezentációra. Ezek a két világháború közötti időszakban a kisebbségi sor gerjesztette frusztráció és félelemérzet enyhítésének, ellensúlyozásának, valamint a nemzeti identitás és a társadalmi összetartozás kommunikálásának eszközeivé váltak.³⁹

A két világháború éveiben a nemzeti érzést ébren tartó, a hadba vonulásra felszólító plakátok, kiáltvá-

³⁵ Grup Școlar Dumbrăvioara.

³⁶ A helyi művelődési otthon homlokzatára a névtáblát először csak magyar nyelven tették ki, helyesírási hibákkal („ADY ENDRE MŰVELŐDÉSI OTHON”). A táblát hatósági rendeletre kétnyelvűre cserélték ki, a helyesírási hibákat szintén ekkor korrigáltatták.

³⁷ A sáromberki szövetkezeti mozgalom a görgényi egyházmegye

1894-ben kibocsátott *Görgényi Levél* néven ismert felhívása nyomán bontakozott ki. (SZABÓ Miklós 1994, 46.)

³⁸ Az egyik ilyen közgyűlésen Berekméri István Andrásé „Egy szál virág” című felolvasásában ecsetelte a szövetkezés hasznát és szükségességét. Lásd SZABÓ Miklós 1994, 67., ill. BEREKMÉRI István Andrásé 2008, 28.

³⁹ VAJDA András 2007, 74.

nyok jelentek meg a település nyilvános tereiben.⁴⁰ Ebben az időszakában honosodik meg Sáromberkén a közügyek nyílt vitatása, politikai pártokhoz, csoportosulásokhoz való csatlakozás gyakorlata (lásd a későbbiekben).

A nyilvános tereket az írás az 1950-es évektől sajátítja ki intenzíven, ekkor ugyanis a hirdetőtáblák, falújságok és írott szövegek felülről irányított és szabályozott⁴¹ expanziójának lehetünk tanúi. A gazdasági életet központilag kidolgozott tervek alapján történő irányításának (tervezőgazdálkodás) előnyei mellett a tézisesítés, valamint a vezérkultusz és a pártünnepek azok a témák, amelyek ezen keresztül folyamatosan helyet kapnak a nyilvános térben. Bodó Julianna a helyi közvélemény központból kapott utasítások alapján szervezett, befolyásolásának, az új tulajdonformával kapcsolatos tudás terjesztésének a következő gyakorlatait különíti el: a) újságok, propagandaanyagok felolvasása, b) nyilvános feliratok készítése (a néptanács alkalmazottai és a pedagógusok kaptak utasítást, hogy propagandaszövegeket fessenek a kerítésekre), c) tájékoztató, ismeretterjesztő gyűlések szervezése, melyeket gyakorlati ügyben hívták össze, hogy a közösségnek érdeke legyen ott lenni. Ezeket mindig egy központból érkező személy tartotta, és végül d) a helyi vezetők személyes megnyilvánulásai.⁴²

A közművelődési ház, a Népi Demokrácia Frontja (Frontul Demorației Populare) székházának díszítése, feliratokkal történő ellátása, a falújságok, plakátok szerkesztése, valamint a hirdetőtáblák propagandaanyagának megírása, kifüggesztése jórészt a helyi pedagógusok feladatkörébe tartozott.⁴³ Ezek elkészítésére és tartalmára vonatkozóan folyamatosan „útbaigazító” átiratok, rendeletek érkeztek. A művelődési ház irattárában egy 1959-ből és három 1961-ből származó, az Oktatás és Művelődési Minisztérium Kulturális Intézményeinek vezérigazgatósága által kibocsátott metodológiai útbaigazítás anyaga maradt fenn. Az első a szovjet úrkutatás sikereit taglalja, továbbá egy-egy, a vasutasok és a kőolajipari munkások 1933-as harcának évfordulójára emlékeztet, az 1960-

as moszkvai értekezlet eredményeiről szól, illetve az 1961. március 5-én zajló választások fontosságát ecseteli.

A falújság szerkesztése Vajda Zoltán feladatkörébe tartozott, aki ekkor egyben a kultúrotthon igazgatói tisztjét is ellátta. A falújságon és a hirdetőtáblákon leggyakrabban megjelenő témák a helyi mezőgazdasági termelőszövetkezet tagjainak a munka és termés hozam terén elért eredményei, az éves és öt éves tervből vett részletek, helyi határozatok, a helyi egyesületek rendezvényeken, versenyeken elért eredményei, kulturális műsorok programja.⁴⁴ Ezek a technikák és eljárások a hatalomgyakorlás és a hatalom kommunikálásának meghatározó komponensei: általuk van jelen a központi hatalom és ideológia a helyi nyilvános térben. De jelentős szerepe van „az írásbeliségre épülő kultúrafogyasztási, a szabadidős tevékenységek szervezésében” is.⁴⁵

A köztéri íráshasználatban a sáromberki lelkész kulákká nyilvánítását és ennek az írásra támaszkodó rítusát fordulópontnak tekinthetjük. A lelkész kétségbeesett próbálkozásai és a Néptanács-hoz intézett kérvénye ellenére 1952-ben piros olajfestékkel festett írás jelent meg a parókia falán, román és magyar nyelven hirdelve, hogy „ITT KULÁK LAKIK. AICI LOCUEȘTE CHEABUR.”⁴⁶ Az írásnak itt nem kommunikatív, hanem performatív és offenzív funkciója van. Az írás a fenyítés, azaz a negatív meggyőzés és az agresszió eszköze. Az átokhoz hasonlóan az egyén megsemmisítését helyezi kilátásba.⁴⁷

A szóbeli felvilágosító, meggyőző munka a közművelődési ház gyűlésterme mellett az utcára, sőt a családi házakra is kiterjedt. A helyi pedagógusokat arra kötelezték, hogy útszéli beszélgetések során és házról házra járva végezzék a meggyőző munkát.⁴⁸ Munkájuk eredményességét pedig az osztálytermekben és a hirdetőtáblákon, névsorok és diagramok révén tették láthatóvá.⁴⁹

A hatalom nyilvános térben való megjelenésének és önreprezentációjának másik eszköze a hivatalos ünnepek (május 1., augusztus 23.) alkalmával szervezett

⁴⁰ Sáromberkén Mózes Ferenc tulajdonában maradt fenn egy, az 1940-es évekből származó, a magyar anyákhoz intézett felhívás. Közölve VAJDA András 2007, 479–480. Ugyanakkor Berekméri Domokos irattárában maradt fenn két, szintén az 1940-es évekből származó illusztrált képeslap, mely szintén jelzi az illető háborús korszak retorikáját.

⁴¹ A községi és a rajoni néptanács 1175/1953-as rendelet értelmében utasította az iskola tanárait a politikai vezetők fényképeinek kifüggesztésére. BEREKMÉRI István D. 1994, 149. Ehhez lásd még a Sáromberki Általános Iskola levéltára: Átiratok – Jelentések 1951–1957/504, ill. Eduard Mezinescu művészetiügyi miniszternek 1949-ben a *Scinteia*-ban megjelent cikkét. (Idézi GAGYI József 2009, 111–113.)

⁴² BODÓ Julianna 2004, 28–32.

⁴³ BEREKMÉRI István D. 1994, 149.

⁴⁴ Vajda András (1944) szóbeli közlése.

⁴⁵ GAGYI József 2009, 113.

⁴⁶ A felirat létéről Nagy Géza a sáromberki református egyházközség történetében tesz említést (NAGY Géza 1994, 85), a felirat pedig 2001-ben a parókia felújítása során került elő. A lelkész úgy döntött, hogy a feliratot ne takarják el.

⁴⁷ Az írás performatív funkciójáról ilyen összefüggésben részletesebben lásd ASSMANN, Jan 1992, 43–65. A népi demokrácia papság ellen indított támadásához lásd GAGYI József 2004, 206–223.

⁴⁸ Gurza László szóbeli közlése.

⁴⁹ Berekméri István D. visszaemlékezése alapján.

felvonulások. Reprezentációs eszköztárak az ünnepi beszédek, énekek, szavalatok mellett a vörös vászonnal bevont, általánosan elterjedt feliratokkal ellátott táblákból állt. Ez utóbbiak egy része máig megtalálható a művelődési ház raktárában. Ezeket az ünnepi felvonulásokat a gyűlések mellett a helyi hatalomgyakorlás fontos rítusaiként kell értelmeznünk.⁵⁰

A kommunista időszakban tehát az írott és szóbeli szövegek nagyobb része egyaránt központilag előírt és szabályozott, azaz kötelező feladat részeként született és került a nyilvános térbe. Térbe való kihelyezésének, valamint a kommunikálás alkalmain való részvételnek az egyén szempontjából legfontosabb funkciója a kommunista hatalomhoz és ideológiához való hűség bizonyítása volt. Ez biztosította a feladatra kijelölt egyének számára a magánszféra csendjét és nyugalomát. A valós kérdések helyett tehát központilag előírt, elfogadott tartalmak és formák (műfajok) ismétlődő reprodukcióját jelentette. Hatását úgy próbálták növelni, hogy a párt által kidolgozott gépezet segítségével teljesen kiszajátították a nyilvános tereket, illetve az információ nyilvános termelését és forgalmazását. A közösség pedig úgy védekezett ellene, hogy nem vett tudomást létezésükről, kiszűrte magánszférájából azokat.

Az 1989-es változásokat követő hosszúra nyúló átmeneti időszak első felében a helyi társadalom átszerveződésének lehettünk tanúi. Ez az átszerveződés valójában az 1940–50-es évekig működő struktúrák restaurálására tett kísérletet jelentette. Az 1990-es évek első felében mezőgazdasági termelőszövetkezetek felszámolása, valamint a földtulajdon visszaszolgáltatása körüli viták, valamint ezek állami szabályozása kerül a figyelem középpontjába. A tulajdon visszaszolgáltatását szabályozó törvény szövegét közli a helyi sajtó, kifüggesztik a volt Hangya szövetkezet épületének kirakatába. A tulajdon visszaigénylését célzó kérvények kitöltésére néhány specialista (az adminisztratív kérdésekben jártas személyek: a téves és a fogyasztási szövetkezet könyvelője, helyi értelmiségiek) irányításával a nyilvános térben, a közművelődési ház nagytermében került sor. A kitöltés elősegítését szolgáló mintapéldányok a művelődési ház előterében és a szövetkezet ablakába kerültek kihelyezésre.

A helyi adminisztráció megerősödésével párhuzamosan jelennek meg ismét nagyobb rendszerességgel a nyilvános térben a közösségi életét szabályozó rendeletek, a közügyekkel kapcsolatos információk. Ez részben azzal is magyarázható, hogy a közösségeket érintő döntések, rendeletek nyilvánosságra hozatalának módjait 2003-tól törvény által szabályozzák.⁵¹

Az 1989-es változások óta eltelt időben a különböző funkciójú és tartalmú plakátok folyamatos elterjedésének vagyunk tanúi. A plakátok elterjedése, tartalmi és formai változása vitathatatlanul összefügg a technikai fejlődésével. Ugyanakkor jelzi az írásnak az utóbbi évtizedben lejátszódott inflálódását, presztízs- és hatalomvesztését. A hatékonyságnak ezt a minőségi romlását az intézmények a mennyiség növelésével próbálják ellensúlyozni, valóságos plakátaradattal lépve el a közösséget egy-egy politikai vagy kulturális eseményt megelőző időszakban. Ugyanakkor, ezzel egy időben megnövekedett az agressziók, a plakátok megsemmisítésére vagy megcsonkítására irányuló cselekvések gyakorisága is.

Az említett időszak másik új eleme, hogy a közművelődési és közügyek mellett a magánszféra (főleg a kulturális és szórakoztatóipar) hírei is megjelennek a nyilvános térben. Plakátok hívják fel a közösség figyelmét a településen vagy a környező falvakban, városokban megrendezésre kerülő szüreti bálókra, faluünnepségekre, szabadegyházak rendezvényeire, különböző terménybemutatókra, színházi előadásokra, kiállításokra. De volt arra is példa, hogy a helyi hatalom döntései ellen kiáltványban és szórólapokon tiltakoztak különböző csoportosulások. Ezek a plakátok és egyéb szövegek a szervezők kompetenciájának függvényében alakulnak. Az igényes kivitelezésű nyomdai technikával előállított nagyméretű plakátoktól kezdődően a gyenge minőségű, személyi használatra készült nyomtatóval gyártott plakáton át a kézzel készítettékig számtalan méretű és minőségű megtalálható. Nyelvi, tartalmi, stiláris és helyesírási szempontból szintén nagyon változatos képet mutatnak.

4.3. A kulturális és szórakoztató műsorok közzétételének médiumai

A 20. század első felében a kulturális rendezvények és szórakoztató műsorok közzétételének médiuma az oralitás volt. Az egyházi előljárók (lelkész, kántortanító) által szervezett vallásos, kulturális és oktató célzatú műsorokat a vasárnapi istentiszteletet követő *hirdetések* során a lelképásztor a szószékből adta a közösség tudtára, és ez a gyakorlat maradt érvényben a kommunizmus időszakában is.

Az 1950–60-as években az egyház intézményének vezető szerepe a lokális közösség gazdasági, kulturális életének irányításában jelentősen csökkent, helyét az iskola és a művelődési ház vette át. Az információátadás terén azonban a hatalom eme elmozdulása nem hozott jelentős változást. A kultúrotthonban szervezett különböző kulturális rendezvényeket és a népbá-

⁵⁰ A hatalomgyakorlás intézményeinek és eszközeinek megértéséhez lásd még OLÁH Sándor 1998, 81–100; GAGYI József 2009, 116–138; VAJDA András 2008, 95–153.

⁵¹ Lásd az 52/2003-as törvény szövegét. *Hivatalos Közlöny (Monitorul Oficial)* 70. száma, 2003. február 3.

lokat továbbra is szóban adták a közösség tudtára.

Miután a művelődési házat mozivetítő géppel is felszerelték, a hétvégeken este nyolc órától rendszeresen filmvetítésre került sor. A bemutatott filmeket a román mozivállalat biztosította, népszerűsítésükről szintén a vállalat gondoskodott. Bár az egyes filmeket a művelődési ház előtti téren plakáton is meghirdették, az elsődleges híradást a település utcáit végigjáró hangosbemondóval felszerelt autó biztosította. A plakát kifüggesztésére egyébként is csak ezt követően került sor.

A különböző fiatalok által szervezett bálokra a nyolcvanas évektől készült plakát is. Ezeket az 1990-es évek végéig ívpapírra kézzel rajzolták és a faluközponton kívül a vasútállomás felé vezető út elején és néhány szomszédos településre is elvitték és kiragasztották. A számítógépes grafika- és képfeldolgozó programok és a házi használatra gyártott nyomtatók fejlődésével a plakátkészítésben mennyiségi és minőségi szinten egyaránt komoly változások álltak be. A rendbontás és verekedések elkerülése végett az utóbbi időben az ünnepek alkalmával szervezett bálok egy részére, illetve az RMDSZ által rendezett kosaras bálra már nem plakátot, hanem meghívót nyomtatnak, a bálba csak a meghívóval rendelkezőket engedik be, ami a közösségen belül több alkalommal feszültséget eredményezett.

Az 1990-es évek végétől az egyház által évente megrendezett ifjúsági bibliahétre nemcsak az istentiszteleteket követő hirdetések mellett a templomkapura és a művelődési ház előtti hirdetőtáblára kifüggesztett plakát hívja az érdeklődőket. Az óvoda vagy az általános iskola ünnepi műsoraira a tantestület meghívót küld a szülőknek.

Bizonyos értelemben tehát a közzététel médiumának megválasztása egyben a meghirdetett kulturális vagy szórakoztató esemény nyitottságát/zártságát is jelzi. Ebben a modellben a szóbeli közzététel számít teljes mértékben nyitottnak. Az írásbeli ezzel szemben kétszeresen is szelektál. Egyrészt csupán a közösség írástudó rétegéhez szól, másrészt csak a település azon részeinek lakosait szólítja meg közvetlenül, ahol elhelyezik őket. A közösség lakosságának közel 30%-át kitevő cigánysoron (Kút utca, Telep) soha nem hirdettek meg plakáton egyetlen eseményt sem. A meghívóval népszerűsített rendezvények pedig egyenesen kizáró jellegűnek tekinthetők, ahol az írás használatának legfőbb célja a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelése.

4.4. Politikai pártok és a nyilvános terek használata

A közügyekkel kapcsolatos politikai színezetet öltő viták, politikai pártokhoz való csatlakozás, azaz a politizálás Sáromberkén Zoltáni Pál lelkipásztorsága idején – és talán nem túlzás azt állítani, hogy az ő ösztönzésére alakult ki. A lelkipásztor, aki a szövetkezeti és gazdaköri mozgalomnak is helyi motorja volt, 1922 után állt be az Országos Magyar Pártba, és szervezett be több helyi lakost. Politikai tevékenysége miatt a hatalom szervei folyamatosan zaklatták, több alkalommal kihallgatták. Amikor 1934-ben az OMP ellenzékéből létrejött a Magyar Dolgozók Szövetsége (MADOSZ), Szabó István kezdeményezésére helyi szinten is ellenzéki csoportosulás alakult, ez a későbbiekben a kommunista párt egyik sejtjévé vált és mint ilyen működött tovább.⁵²

A bécsi döntést követően ugyancsak Szabó István kezdeményezésére alakult meg az úgynevezett Imrédi párt: „Szabó István az üzletbe jött egy Molnár Antal nevű nagyiparossal, akinek bútorgyára volt M[aros]vásárhelyen, azzal jöttek hozzám, hogy alakítsuk meg a V. Imrédi Béla volt magyar miniszter által vezetett Magyar-Megújulás pártot. (Megjegyezni kívánom, hogy minket nagy csalódás ért, Sáromberke népét, mert a községi legelőből (köztulajdon) mindjárt lecsatoltak 50 holdat és átadtak a gróf úrnak használatra, az egész községnek maradt 100 hold. Ez vezetett oda, hogy beálltunk a fent nevezett pártba többen, mint fő személy és ezen keresztül kaptuk vissza a 50 hold legelőt.”⁵³

A kommunista hatalomátvétel és az egypártrendszer bevezetését követően bizonyos célok, pozíciók eléréséhez csak a Román Kommunista Pártba történő beiratkozáson keresztül vezetett az út. Ez egyfajta hűségeskünek, garanciának számított a hatalommal szembeni lojalitásra. Éppen ezért a kezdeti időszakban a párttagság megszerzése érdekében vizsgát kellett tenni,⁵⁴ a kérelem mellé az egyénnek megadott mintára elkészített önéletrajzot is kellett csatolni, amelynek célja a „politikai tisztaság” bizonyítása volt.⁵⁵

Az 1989-es változásokat követően több politikai pártnak is alakult helyi fiókszervezete. Az idősebb korosztály tagjai megalapították a Magyar Gazdák Szövetségét és többen közülük beiratkoztak a Kisgazda Pártba. A magyar lakosság nagyobb része pedig a Romániai Magyar Demokrata Szövetségbe iratkozott be. Elnökévé Gurza László egykori iskolaigazgatót választották meg.

⁵² SZABÓ Miklós 1994, 47, 62.

⁵³ Részlet Köblös Domokos (sz. 1909) önéletrajzából.

⁵⁴ Vajda András (1944) szóbeli közlése.

⁵⁵ Egy ilyen román nyelvű önéletrajz 1966-ból Mózes Ferencről maradt fenn. Az önéletrajz olyan toposzokat tartalmaz, mint:

„1944 augusztus 23 előtt nem politizáltam”, „nincsenek külföldön rokonaim és senki külföldi állampolgárral nem vagyok kapcsolatban”, „minden rokonom tagja a mezőgazdasági termelő szövetkezetek” stb.

A 20. század első felében a politikai pártok és helyi képviselőik a falugyűlés nyújtotta keretek között jelentek meg a nyilvános térben, foglaltak állást közügyekkel kapcsolatos kérdésekben a falu lakossága előtt. A nyilvánosságban való részesedésnek ez a formális változata mellett a mindennapi beszélgetések (kapuban, sánc szélén) a véleménynyilvánítás és meggyőzés (kampány) informális módozatai. De mind a formális, mind az informális nyilvánosságteremtés a szóbeli kultúra része, az orálitáson belül marad.

Az 1950-es évektől az egypártrendszer kialakulásától kezdődően a politikai hatalomgyakorlás és meggyőzés eszköztára is bővül. Bár a párt és a pártideológia megjelenítésének és elfogadtatásának alapját még mindig a szóbeliség képezte, keretét pedig a falugyűlések intézménye biztosította, egyre gyakrabban alkalmazza az írásbeliség nyújtotta eszközöket. A falújság, a kommunizmus, valamint a közösen történő termelés előnyeit hangsúlyozó szlogenek, a képi megjelenítést is tartalmazó kiáltványok ekkor jelennek meg nagyobb gyakorisággal és rendszerességgel a település nyilvános tereiben, oktatási, kulturális és közintézményeiben.

A korszak sajátossága, hogy az adminisztratív szerkezet legalsó szintjein a néptanácselnökök és községi párttitkárok csak megfigyelő, felügyelő munkát végeztek. A nyilvánosság előtt leginkább a helyi értelmiségi réteg, a tanárok jelentek meg és szóltak a közösséghez leggyakrabban, amit a hatalom részéről tudatos döntésként kell értelmeznünk. Ugyanis miután az államhatalom a faluközösségek hagyományosan legtekintélyesebb intézményét és annak képviselőit – az egyházat és a papságot – nem tudta meggyőzni saját céljai számára a másik, szintén tradicionálisan nagy tekintélynek örvendő intézmény képviselőit, a tanítókat használta fel céljai elérése érdekében. Mindezt azzal a reménnyel, hogy így a helyi közösségek kevésbé fognak ellenállást tanúsítani.

1989-et követően a politikai pártok a számítás- és nyomdatechnika fejlődésével egyenes arányban bővítették reprezentációs és kommunikációs eszköztárukat. A párttagokkal, szimpatizánsokkal, esetleges választópolgárokkal való kapcsolattartás eszközei három kategóriába sorolhatók: 1) rendezvények (felvilágosító- és kampánygyűlések, kampányműsorok és bálók formájában), 2) iratok (plakátokon és szórólapokon keresztül) és 3) a tagsági díjakkal szedése. Ez utóbbit a politikai pártok felsőbb vezetése is találkozási, kapcsolattartási módozatként (sok esetben az egyetlenként) kezeli, és ekként verbalizálja a helyi pártvezetők felé. A tagsági díjakkal beszédese a helyi

pártvezetők fontos feladatai közé tartozik, melyet gazdasági okok mellett kommunikációs megfontolások is magyaráznak. Ugyanis a helyi pártvezetők, hogy ne kelljen a párttagokkal való találkozás és a tagsági díj begyűjtésének sok esetben kényelmetlen élményét átélniük, hajlamosak saját pénzükből kifizetni a nem túl magas tagsági díjat.⁵⁶ Ez pedig azt eredményezi, hogy a párt és tagjai között sok esetben a kapcsolattartás egyedüli formája is megszűnik, a párt visszajelzések nélkül marad.

Választások környékén, a politikai üzenet minél nagyobb közönséghez való eljuttatása érdekében a plakátok mellett megjelentek a szórólapok is. A korszak másik újdonsága, hogy a helységben működő pártok plakátjai, szórólapjai mellett más pártok propagandaanyaga is megjelenik a település nyilvános terében. Bár a pártok eszköztára a 21. század első éveiben sokat nem bővült, intenzitás és szervezetség szempontjából mégis sokkal szakszerűbbnek és így hatékonyabbnak is mondható. A kapcsolattartás terén új elemként megjelent a kampánygyűlés és a kampányzáró rendezvény (kulturális rendezvényekkel egybekötött mulatság). A színes plakátok, szórólapok és óriásplakátok mellett a párt üzenetét gépkocsira szerelt hangosbemondóról közvetítik a település utcáin. Egyszóval választások idején a nyilvánosság megteremtésének, a terek elfoglalásának eddig soha nem tapasztalt technikai megoldásainak lehetünk tanúi.

5. Szóbeliség és írásbeliség a nyilvános térben: a hatalom kommunikációs stratégiái

A 20. század során a hatalom különböző médiumok mentén, képviselői és a közösség tagjainak személyes kompetenciája és a médiumok nyújtotta lehetőségek mentén alakította kommunikációs stratégiáit. Ezek a döntések ugyanakkor nagyban meghatározták a kommunikált tartalmak interpretációját, a hatalom és döntéseinek közösségi megítélését. Az alapvető kérdés tehát az, hogy milyen funkcióval épült be a szóbeli, illetve az írásbeli kommunikáció a helyi hatalomgyakorlásba és közbeszédbe? Melyik milyen üzenetek kommunikálására alkalmas? Illetve, hogy ez mennyire tudatos választás eredménye?

A helyi adminisztratív vezetés (helyi tanács, polgármesteri hivatal) és a faluközösség között a kapcsolattartásnak több módozata volt és van használatban, melyek egyben a hatalomgyakorlás intézményesült módozatait is jelentik egyben. A közösséget érintő döntések kihirdetése, gyűlésen történő bemutatása,

⁵⁶ A kérdés jobb megértéséhez itt kell megjegyezni, hogy 1989 előtt általánosan bevett gyakorlat volt, hogy a helyi párttitkár fizette ki a párttagok tagságdíját. Egyrészt, mert számos párttag

elmulasztotta a tagságdíj beszolgáltatását, másrészt, mert kényelmi okokból egyszerűbb volt az egyébként nem túl nagy összeget kifizetni, mint az időt a tagdíjak begyűjtésére fecsérelni.

egyeztetése, a hirdetőtáblán való értesítés, felhívás plakát formájában való közzététele a kapcsolattartás formális eszközei. Ennek informális változata az, amikor a képviselők személyes beszélgetések alkalmával

kommunikálják a tanácsgyűlésen hozott döntéseket, rendeleteket. A hatalom és a helyi közösség kapcsolattartásának szerkezetét tehát a következő táblázatban lehet összegezni:

	Szóbeli	Írásbeli	
formális	hirdetés	plakát, kiáltvány, értesítő, sajtó	közvetett
	falugyűlés	–	közvetlen, személyes
informális	pletyka, magánbeszélgetés	–	

Az oralitásban felnőtt és szocializálódott falusi társadalom életében a nyilvánosság hosszú időn keresztül szóbeliség-nyilvánosságot jelentett. A közösségi élettel kapcsolatos döntések és az ezekkel kapcsolatos vélemények szóban közvetítődnek, maga a közvetítés rítusa az, ami nyilvánosságot, a közvetítő számára pedig státust termelt. Éppen ezért egyben a státus nyilvános reprezentálását is szolgálja, azaz reprezentatív nyilvánosság, ahol a faluközösség alkotja azt a *díszletet*, amely előtt a (helyi) elit önmagát és státusát megjeleníti.⁵⁷ Ez a fajta reprezentatív nyilvánosság Habermas szerint az egyházi rituálékban él ma is tovább,⁵⁸ működését Geertz „dramatológiai” vagy színház analógiaként⁵⁹ írta le.

Az írásbeliségen alapuló nyilvánosság megjelenése, az írás intenzív használata a településen a nagy társadalmi-politikai változásokkal, a társadalmi rend megrendülésével és a rend helyreállításra tett erőfeszítésekkel van összefüggésben. A hatalom az írás, valamint az írás specialistáinak – az értelmiségiek – presztízsére alapozva próbálta meg céljainak társadalmi elfogadottságát biztosítani, az új normatív szabályok, rendeletek követésének fontosságát hangsúlyozni.

A médiumváltás, pontosabban a hordozók használatában végbement súlybeli eltolódás ellenére (vagy azzal együtt) a sáromberki nyilvános térbe a közérdekű híreket, információkat kommunikáló iratok (rendeletek, közlemények stb.) gyakran késéssel, vagy egyáltalán nem kerülnek kifüggesztésre. A hiány eredete és oka több tényezővel magyarázható. Egyik okát abban látom, hogy e lokális kisközösségben a közélet szervezése hosszú ideig szinte kizárólag szóbeli csatornán, személyes kapcsolatok mentén szerveződött. Ez nem azt jelenti, hogy az írásnak a település adminisztratív életének szervezésében nem volt szerepe. Már a 18. századtól kezdődően vannak adatok arra nézve, hogy a mindenkor hatalom helyi képviselőivel számos esetben csak az írott csatornán keresztül lehetett érintkezni, pontosabban ez volt adott ügyek kommunikálásának és megoldásának, bizonyos kö-

zösségi vagy személyes érdekek érvényesítésének egyedül elfogadott menete. Az információáramlás akadózásának, a közösségre vonatkozó, a közösség életét befolyásoló döntések és hírek kommunikálásának elhanyagolásának okai között mégis elsősorban a szándékolt elhallgatás, az elrejtés technikájának tudatos alkalmazása látszik a legerőteljesebbnek. Az információk téves, hiányos vagy megkésett kommunikálása a titoktartás, eltitkolás és a kirekesztés funkciójával bír. Kulturális, de még inkább gazdasági és politikai gátat épít a rendszer és a rendszert működtető intézmények, valamint azok képviselői, működtetői és a helyi közösségek egyenei között. A gazdasági erőforrások és érdekek ellenőrzése, koncentrációja az információk elzárását, elhallgatását teszi szükségessé, ezzel szemben a közigazgatási törvény a demokrácia és a szabadpiaci verseny alapelvére hivatkozva a helyi és központi döntések, azaz az információk minél szélesebb körben történő terjesztését követeli meg, törvény szintjén szabályozva a közlés módját, tartalmi és formai sajátosságait, nyelvét és a közzététel idejét. A helyi gazdasági, politikai erőknél érdekeik védelme, pozíciójuk biztosítása végett e két imperatívusz közötti középutat kell megtalálniuk, a fentebb említett eljárások valójában ezeknek az érdekeknek a védelmére kidolgozott helyi megoldások. Céljuk, hogy a nyilvános térbe csak annyi közérdekű információ kerüljön kommunikálásra, és csak akkor, illetve annyi időre, hogy az még a törvény által megengedett (de inkább elnézett) keretek között maradjon (vagy a helyi közösség szemében úgy tűnjön, hogy ott marad), de a fentebb már annyiszor említett érdekek ne csorbuljanak. Azaz, hogy a potenciális gazdasági, politikai ellenfeleknek ne legyen idejük fellépni saját érdekeik érvényesítése érdekében.

Az írás médiumának választása a szóval szemben tudatos választás következménye: egyrészt kirekesztő, elrejtő és védekező pajzs funkcióval rendelkezik. Kirekesztő olyan értelemben, hogy elkerülhetővé teszi a hatalom helyi képviselői számára a személyes találkozás szükségességét a közösség tagjaival, és ezáltal

⁵⁷ HABERMAS, Jürgen 1999, 13.

⁵⁸ I. m., 59.

⁵⁹ GEERTZ, Clifford 2001, 313–317.

kizárja a vita lehetőségét, az érdekek nyílt konfrontációját. Azaz megfosztja a közösséget *kommunikatív hatalmának*⁶⁰ gyakorlásától. Ez a fajta kirekesztés elhatárolódást jelent, és éppen az írás, a távolsági kommunikációs forma választása fejezi ki szimbolikusan a hatalom és a közösség közötti határt és a határ képezte távolságot. Az elrejtés funkciója abban áll, hogy a hatalom képviselői abban bízva választják az írásos közlésformát, hogy ezt kevesebb ember olvassa el, így publicitása is gyengébb. Ennek érdekében olyan technikákat is alkalmaznak, mint kisebb betű és lapméret választása, a kis példányszám alkalmazása, valamint olyan hirdetőfelületek igénybevétele, ahol a kifüggesztett szövegek várható erodálódási ideje rövidebb. A pajzsfunkció alatt pedig azt értem, hogy az írás adta olyan lehetőségek, mint az anonimitás, a személyes kapcsolat felfüggesztése védekező mechanizmusként működik. Az írás ebben a kontextusban ténylegesen a hatalom eszköze, az írott szó manipulálása pedig a hatalomgyakorlás egyik módja.

Az informális, véletlenszerűen létrejövő találkozásoknak igen nagy szerepe van a kapcsolattartás minőségének alakulásában. A magánbeszélgetés biztosította intimitás lehetővé teszi az egyéni vélemény megfogalmazását, alapvetően befolyásolja a nyilvános térben írásban kommunikált tartalmak megítélését.

6. Összefoglalás

A 20. század végére két jelentősebb, rendszeresen használt nyilvános tér (terület) látszik kirajzolódni a település textúráján belül, melyek között valamilyen funkciómegoszlás is tapasztalható: a református templom és a közművelődési ház „tere”. Ezek közül a közművelődési ház körül szerveződő tér profán eseményeknek helyet adó terület. Politikai és közéleti viták, események színtere, ahol az írás informatív és normatív funkcióban jelenik meg, a kommunikatív emlékezés tere.⁶¹

A nyilvános térben az ellenőrzés két irányba fejt ki hatását: egyrészt a hatalom ellenőrzi az egyéneket, másrészt a közösség ellenőrzi a hatalmat. Ennek megfelelően a nyilvános térben fellelhető iratok is az írás kettős természetét tárják fel. Egyrészt a hatalom kommunikációs stratégiáit teszi láthatóvá, másrészt azt jelzik, hogy az írás kinő a hatalom kezéből, ellenőrizhetetlenné válik. A privát ideológia invazív módon behatol a világi és egyházi hatalom uralta közterekbe, emléket állít magának, alternatív tudást és ideológiát tesz közzé, ellentmond és ellenszegül.

A hivatalos döntéseket és ideológiákat saját eszközeivel támadja meg, ássa alá. Vagy az egyén saját reprezentációit készíti el és lopja be a nyilvánosságba.

A nyilvános terekben írott formában megjelenő tartalmak egyensúlya tematika, disztribúció és intenzitás szempontjából az elmúlt század során többször is megváltozott. A második világháború idején (1940–1944) a közteret a nemzeti eszmék uralták. A bevonuló magyar csapatokat a templom előtt díszkapu fogadta, melyre Horthy Miklós kormányzó arcképe mellé kétoldalt a magyar címer került. Alatta az *Isten Hozott!* felirat volt olvasható. Az 1950–1960-as években a hatalomra került kommunista párt propagandaszerkezete teljesen kisajátította a nyilvános teret.⁶² A nyilvános térben megjelenő iratok többsége a pártideológia és a pártvezérek kultuszának népszerűsítését szolgálta. A nemzetiségi és vallásos tartalmak a magán térbe, valamint a templom falai mögé húzódtak vissza. A hangsúly eme látványos elmozdulását az is fokozta, hogy az új hatalom nemcsak megnövelte a nyilvános térben található hirdetőtáblák számát, hanem a helyi elitet rákötelezte ezek feliratokkal, faliújságokkal történő rendszeres ellátására is. Az 1970–1990-es évek a nyilvános térben megjelenő iratok számának alakulása szempontjából a visszafejlődés időszaka. A hirdetőtáblák jelentős része is eltűnt a faluból. A nyilvánosságban megjelenő iratok szempontjából újabb lendületet a 2000-es évek hoztak. A változást egyrészt a számítógépes grafikakészítő programok és a nyomtatási technológiák forradalma, másrészt a közérdekű hírek közzétételének normatív szabályozásában bekövetkezett módosítások, harmadrészt a helyhatósági és országos választások kampánystratégiáinak fejlődése serkentették.

A múlt megőrzése a helyi társadalmak szívügye, olykor létkérdése, és a kisebbségi léthelyzetben ez fokozottabban igaz. A múlt minden darabjának felkutatása és felmutatása az „itt voltunk”, illetve a „mi voltunk itt előbb” bizonyítása jegyében zajlik. Az önmeghatározás és a műemlékvédelem nemcsak összetartozik, hanem szinte egyet is jelent. A poszt-kommunista időszakban az emlékállítás és az örökségalkotás folyamatának felerősödésének lehettünk tanúi. Míg a kommunizmus idején csupán egyetlen emléktábla készült, anélkül, hogy elhelyezése alkalomával avatóünnepséget szerveztek volna, addig az 1989-es fordulatot követően több emléktábla vagy emlékező felirat elkészítésére, elhelyezésére is sor került a templom környékén. Legutóbb pedig a művelődési ház falára került Ady Endre emléklapok.

⁶⁰ A fogalmat Habermas használja. Megfogalmazásában a kommunikatív hatalom – melyet a diskurzusok hoznak létre – az adminisztratív hatalmat nem pótolhatja, csupán befolyásolhatja azt. Ez a befolyás pedig a legitimitáció megerősítésére vagy meg-

vonására korlátozódik. HABERMAS, Jürgen 1999, 40.

⁶¹ A református templom körül kialakult hangsúlyosan szakrális jellegű tér íráshasználatáról lásd VAJDA András 2011, 687–698.

⁶² GAGYI József 2009, 103–104.

A közterek írással borítható felületein előforduló szövegek gyakorisága és minősége azt jelzi, hogy a nyilvános térben nem tisztultak le az íráshasználat szabályai. A hatalom és a közösség tagjai egyaránt ambivalens módon viszonyulnak hozzá, nem tisztelik. Ez alól csupán a szakrális terek szövegei képeznek kivételt, ez esetben ugyanis az írás megtalálta a maga helyét, funkcióját.

A profán tér a magyar mellett a hivatalos államnnyelvet, a románt használja leggyakrabban, célja a kommunikált tartalom hivatalos, kötelező érvényű jellegének érzékeltetése.

Annak ellenére, hogy a sáromberki nyilvános terek íráshasználatának elemzése egy olyan folyamatot tár a vizsgálódó szeme elé, ahol a 19. század végétől az írásbeliség egyre nagyobb teret, egyre több helyzetet és alkalmat hódít meg és alakítja ki a saját technológiai feltételeihez szükséges/ehhez alkalmazkodó szokásait/rítusait, a sáromberki társadalomban a 20. század végén–21. század elején is az orális és írott kultúra együttes jelenléte jellemző a nyilvános térben. A helyi társadalomban számos olyan kommunikáci-

ós helyzet létezik, ahol az írás és az oralitás egyaránt használható, a két technológia egymással interferál. Ez leginkább nyilvános terekben, a hatalom kommunikációs gyakorlatában érhető tetten. Azonban annak ellenére, hogy a technológia kiválasztása opcionális, a megválasztott regiszter a tartalom és a forma eltérő sajátosságait artikulálja, ami kihat a funkciókra és a jelentésre egyaránt. Emellett a két regiszter eltérő befogadói folyamatokat feltételez. A nyilvános térben az írott szöveg a tartalom normatív jellegét jobban érzékelteti, mint annak identikus, de szóban közzétett változata. Informatív funkciója viszont a szóban közölt tartalomnak nagyobb, mint nyomtatott változatának. Ugyanakkor – kontextustól függően – hol az egyik, hol a másik médium bír mágikus/performatív, rituális/ritualizált vagy normatív funkcióval. A kétfajta kommunikációs technológia opcionális viszonya bizonyos esetekben vaglyagosságot, más esetekben együttes jelenlétet jelent. A két regiszter valamelyikének alkalmazása azonban számos esetben nem opció kérdése, megválasztásukat kulturális szabályok írják elő és teszik kötelező érvényűvé.

Vajda András – *A Hagymányos Kultúra és Művészeti Oktatás Maros Megyei Központja, Marosvásárhely;*
vajdandras@yahoo.com

Irodalom

- ASSMANN, Jan
1992 „Inscriptional Violence and the Art of Cursing. A Study of Performative Writing”, *Stanford Literature Review* 9, 43–65.
- BÁRDI Nándor
2008 A Romániához került erdélyi, bánági, kelet-magyarországi magyarok (1918–1921), in: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 30–35.
- BENEDEK József
2000 *A társadalom térbelisége és térszervezése*, Risoprint, Kolozsvár.
- BEREKMÉRI István
1994 Az én iskolám (Emlékek a sáromberki iskola közelebbi múltjából), in: Nagy Géza: *Sáromberke 1319–1994*, Kolozsvár, 146–158.
- BEREKMÉRI István Andrásé
2008 *Minden poklokon keresztül*, Sajtó alá rendezte Vajda András, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.
- BEREKMÉRI Mária
2006 Vidék és vidékfejlesztés az átmenet időszakában Romániában, *Korunk*, XVII, 6, 51–59.
- BODÓ Julianna
2004 „Így kollektivizáltak minket...” *Kulturális antropológiai elemzés két székegyföldi településről*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- EGYED Ákos
1981 *Falu, város, civilizáció*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- FILEP Tamás Gáspár
2008 A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk, in: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 154–161.
- GEERTZ, Clifford
2001 Elmosódott műfajok: a társadalmi gondolkodás átalakulása, in: Uő: *Az értelmezés hatalma*, Osiris Könyvkiadó, Budapest, 304–323.
- GYAGYI József
2004 *A krízis éve. 1949*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
2009 *Fejezetek Románia 20. századi társadalomtörténetéhez*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

- HABERMAS, Jürgen:
1999 *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*, Osiris Könyvkiadó, Budapest.
- KAMPIS János
1909 *A községek önkormányzati igazgatásainak összes szabályai: a községi törvény (1886 : XXII. t.-cz.), valamint az arra vonatkozó törvények, közigazgatási, polgári és büntető bírósági döntvények, bírósági és miniszteri elvi határozatok utasítások és rendeletek alapján*, Pesti Könyvnyomda Reiszveiny-Társaság, Budapest, XXXIV, 513.
- KOMJÁTHY Zsuzsa – SZÁNTÓ Diána
2007 Terek és feliratok (A Városképek kiállítás táblái) Egy kiállítás története, in: A. Gergely András – Bali János (szerk.): *Városképzetek. Az antropológiai megismerés árnyalatai*, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont – ELTE BTK Néprajz Intézet, Budapest, 200–212.
- MÓZES András
é. n. *Adatok Sáromberke történetéhez I–IV*. Kézirat, Sáromberki Református Egyházközség Levéltára, Jelzet: 466, 467, 468, 469.
- NAGY Géza
1994 A sáromberki református egyházközség élete, in: *Uő: Sáromberke 1319–1994*, Sáromberke, 70–145.
- OLÁH Sándor
1998 A hatalomgyakorlás intézményei és eszközei az ötvenes évek székely falusi társadalmában, in: Bodó Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*, KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 81–100.
- ORBÁN János
2004 A sáromberki református templom építéstörténete, in: Kovács Zsolt (szerk.): *Erdély XVII–XVIII. századi építészetének forrásai*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 169–210.
- SĂGEATĂ, Dănuț Radu
2008 *Deciziile politico-administrative și organizarea teritoriului*, Editura Top Form, București.
- SZABÓ Miklós
1994 Sáromberke rövid története, in: Nagy Géza: *Sáromberke 1319–1994*, Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 5–64.
1994 Szövetkezeti és gazdaköri mozgalom Sáromberkén, in: Nagy Géza: *Sáromberke 1319–1994*, Sáromberki Egyházközség, Sáromberke, 65–69.
- VAJDA András
2007 „Világháború”: történet vagy történelem? in: Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklor és történelem*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 452–480.
2008 Az írás és az írott szó szerepe egy parasztember életében, in: Berekméri István Andrásé: *Minden poklokon keresztül*, Sajtó alá rendezte Vajda András, Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 63–124.
2011 A szakrális ter(ek) íráshasználata Sáromberkén, *Acta Siculica*, Sepsiszentgyörgy, 687–698.

Formele scrise și orale ale transmiterii de informații în spații publice în Dumbrăvioara

(Rezumat)

Prezentul studiu analizează spațiile publice, respectiv spațiile publicității într-un context aparte, prin textele publicate în acest anuar. Urmărește schimbările survenite la nivelul purtătorului și al funcției în dimensiunea lor în timp. Detaliază în primul rând fluxul informației scrise în spații publice (transmitere și recepție) cât și relația dintre oralitate și literatură.

Această temă poate fi dezvoltată pe următoarele idei: a) modul în care vocea puterii apare în scris în spații publice locale prin instituții (publice). Ce, când și cum, respectiv ce căi de comunicare folosesc instituțiile sau alți actori în transmiterea informațiilor către comunitatea locală? Cum influențează acest lucru percepția noastră despre instituții? Ce impact au aceste lucruri asupra discursurilor? Individul sau comunitățile locale cum se folosesc de posibilitățile de comunicare oferite de inscripții amplasabile în spații publice? Cum, când și ce comunică către instituții sau alte grupuri de persoane similare? Ce ne spune comparația celor două poli despre utilizarea, percepția locală a spațiului informațional? Ce teme și genuri caracterizează anumite ere? Ce funcții se alătură acestor genuri în diferite ere?

Oral and Written Forms of Transmitting Information in Public Spaces in Sáromberke (Dumbrăvioara)

(Abstract)

The present study is meant to investigate public space as well as places of publicity in a particular context related to the written texts published here. It traces changes on the level of carrier and function in their dimensions of time. I detail the flow of written information in public space (transmitting and receiving) as well as the issue regarding the relationship between orality and literacy.

The topic can be unfolded along the following ideas: a) how the voice of power appears in local public spaces in writing through the (public) institutions. What, when, how and what types of communication channels do institutions or other actors use in transmitting information towards local communities? How does this impact our perception of institutions? How do all these influence the formation of discourse? How do individuals or local communities make use of communication possibilities given by the inscriptions that can be placed in public spaces? How, when and what does it communicate towards institutions or groups of other similar people? c) What does the contrast of these two poles convey about the local use, perception of information space? d) What themes and genres characterise the different eras? What functions connect to these genres in the different eras?